

Primerjalna in nacionalna literarna veda

Kakor napoveduje naslov, zadeva ta prispevek primerjalno literarno vedo, ki jo običajno krajše, vendar manj natančno imenujemo primerjalna književnost oz. komparativistika, ter nacionalno literarno vedo, ki sta obe paradigmi literarne vede kot krovne znanstvene dejavnosti. Ob izteku tisočletja, v času najrazličnejših oblik evropskega združevanja, še zlasti pa ob pridruženju oz. vključevanju Slovenije v Evropsko zvezo, je ob predvidljivih spremembah gotovo upravičeno vprašanje, kakšno mesto bosta v spremenjenih razmerah imeli pri raziskovanju in v šolskem sistemu nacionalna, se pravi slovenistična literarna veda in primerjalna, ki opravičujeta svoj obstoj z različnim znanstvenim zanimanjem, nacionalnim oz. več- ali nadnacionalnim. Ker je slovenska literatura najprej seveda del večnacionalne evropske literature, s katero je tesno povezana, in ker je treba opredeliti našo predstavo o njej, kaže navesti eno izmed temeljnih oznak, ki jo je zapisal že Friedrich Schlegel v svoji knjigi *O študiju grške poezije*, objavljeni l. 1797, torej pred dvesto enim letom.¹ V svoji opredelitvi evropske literature izhaja pisec iz ugotovitve, da izkazuje »evropski sestav ljudstev« kljub posebnostim in različnostim posameznih narodov vendarle nenavadno duhovno podobnost med jeziki, družbenimi ureditvami, šegami in institucijami, kar kaže na skupen izvor kulture teh ljudstev, povezanih še s skupno religijo, ki se precej razlikuje od vseh drugih. Na to kulturnozgodovinsko podlago postavlja Schlegel moderno poezijo, torej literaturo od renesanse dalje, o kateri meni, da je tako kakor moderna kultura sklenjena celota. O tej notranji povezanosti da priča že stalno medsebojno vplivanje moderne poezije in da je od renesanse dalje opaziti v različnih nacionalnih poezijah največjih in najbolj kultiviranih evropskih narodov stalno medsebojno posnemanje.

Prvič obj.: Jan, Zoltan (ur.): *Razpotja slovenske literarne vede* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 9). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1999, str. 58–63.

1 Friedrich Schlegel: *Über das Studium der Griechischen Poesie*. V: F. Sch., *Kritische Ausgabe seiner Werke* 1 (Paderborn – München – Wien: Verlag Ferdinand Schöningh; Zürich: Thomas-Verlag, 1979), 217–367.

Schlegel svojo temeljno misel o sklenjenosti evropske literature poantira takole: »Če iztrgamo posamezne nacionalne dele iz povezanosti moderne poezije in jih opazujemo kot enote, ki obstajajo same zase, jih ne moremo pojasniti. Šele druga z drugo dobijo svojo trdnost in svoj pomen.«² V tej študiji Schlegel govori torej o tem, kako tesno so evropske literature od renesanse dalje medsebojno prepletene, ta povezanost pa je posledica dvojega: skupnega zgodovinskega izvora in medsebojnega vplivanja literatur. Različne fasete izvora zaposlujejo lingvistiko, sociologijo, etnologijo, zgodovino in religiologijo, medtem ko se z razgibanim dogajanjem v literaturi ukvarja literarna veda. Še danes prepričljivi Schleglov pogled na celostno evropsko literaturo, temelječi na trdni zgodovinski podlagi, je tako temeljit in prikupno moderen, da so v primeri z njim nekatere druge njegove izjave,³ pa celo mnogo poznejša tolmačenja drugih literaturologov, ki se ukvarjajo z evropsko literaturo, morda včasih natančnejša ali nazornejša ali slikovitejša, bistveno novih pomenskih sestavin pa ne dodajajo.

Ko je pol stoletja po objavi navedene Schleglove opredelitve nemški literarni zgodovinar T. W. Danzel, razpravljajoč v nekem govoru o nemški literaturi, izjavil, da jo je mogoče resnično dojeti »le z izrečno pritegnitvijo vsaj zgodovine italijanske, francoske in angleške literature, da ne govorimo o poznavanju antične«,⁴ ali če je sto petdeset let pozneje nemški romanist E. R. Curtius zapisal, »da je evropska literatura 'smiselna celota', ki se izmika presoji, če jo razcepimo na kose«,⁵ gre pravzaprav samo za variaciji misli, objavljene že l. 1797. Med mnoge take izjave lahko uvrstimo tudi razmeroma splošnejšo ugotovitev Fritza Stricha,⁶ da v evropskih literaturah kljub raz-

2 Prav tam, 228.

3 Friedrich Schlegel: *Geschichte der europäischen Literatur (1803/04)*, V: F. Sch. *Kritische Ausgabe seiner Werke* 11 (Paderbom – München – Wien: Verlag Ferdinand Schöningh; Zürich: Thomas-Verlag, 1958), 5: »Evropska literatura sestavlja povezano celoto, kjer so vse veje najtesneje sprepletene, kjer eno temelji na drugem ter je z njim razloženo in dopolnjeno. To se dogaja neprestano v vseh časih in pri vseh narodih prav do današnjih časov.«

4 Theodor Wilhelm Danzel: *Über die Behandlung der Geschichte der neueren deutschen Literatur [1849]*. V: Edgar Marsch (ur.), *Über Geschichtsschreibung: Die historisierende Methode des 19. Jahrhunderts in Programm und Kritik* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975), 177–185 (tukaj 183).

5 Ernst Robert Curtius: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (Bern – München: Francke, ⁵1965), 24.

6 Misel Fritz Stricha navaja Jürgen Fohrmann: *Über die Bedeutung zweier Differenzen*. V: Hendrik Birus (ur.), *Germanistik und Komparatistik. DFG-Symposion 1993* (Stuttgart – Weimar: Metzler, 1995), 15–27 (tukaj 15). – Misel, ki je neke vrste komparativistična stalnica, je bila pogosto izražena. Eno takih najbolj določnih izjav je večkrat podal Viktor Žirmunski, ki z marksističnega vidika utemeljuje zaporedje velikih literarnih stilov v

likam med nacionalnimi značaji zlahka opažamo vzporeden, nadnarodno vezan potek in enakomeren razvoj in da nobeden izmed stilov ni vezan na eno samo literaturo; tja pa sodi tudi mnogo določnejša izjava angleškega komparativista Henryja Gifforda, ki v svoji knjigi tretje poglavje, naslovljeno *The mind of Europe (Duh Evrope)*, pričinja z jedrnato ugotovitvijo: »Nobena posamezna literatura ni celota«,⁷ češ da je vsaka literatura umeščena v širši nadnacionalni kontekst, ki ga je treba upoštevati in brez katerega bi bilo marsikaj nejasno. Opozoriti kaže na to, da je Giffordova podoba literarne Evrope usklajena s polno geografsko razsežnostjo celine od Atlantika do Urala, medtem ko se v navedeni zgodnji Schleglovi izjavi evropski literarni zemljevid ne ujema z geografskim, saj zaobjema le zahodnoevropske literature. Je pa res, da je Schlegel svoje videnje dinamičnega literarnega življenja že čez deset let posplošil in razširil prek zahodnoevropskega okvira na zuna-jevropsko prizorišče, saj je v duhu poznejše Goethejeve ideje o *Weltliteratur*, tj. *svetovni literaturi*, izoblikovane šele l. 1827, zapisal: »Tako kakor so v zgodovini ljudstev Azijci in Evropejci ena sama družina ter sta Azija in Evropa zgodovinsko neločljiva celota, bi se morali čedalje bolj truditi, da bi tudi literaturo vseh omikanih ljudstev obravnavali kot veliko celoto, kjer bi marsikatero pristransko in omejeno mnenje izginilo samo od sebe, mnogokaj šele v povezanosti postalo razumljivo, vse pa bi se v tej luči pokazalo na novo.«⁸

O prepletenosti evropskih literatur je v novejšem času zapisal slikovito in nazorno podobo H. A. Glaser, ki meni, da je vsaka izmed njih podobna niti, prepleteni z mnogimi drugimi nitmi, ki šele skupaj ustvarijo celostno podobo živahne vezenine. Da gre za pisan, nekoliko skrivnosten, toda vselej presenetljiv in živahen vezilni vzorec, v katerega je uvezeno nitje evropske literature. In zdaj najpomembnejši stavek: »Vsaka izmed njih dobiva svojo specifično barvo in obliko ne le iz same sebe, temveč s hkratno prepletenostjo z drugimi.«⁹ Tako kakor v drugih primerih je seveda tudi v tej po-

---

Evropi z družbeno-zgodovinskim razvojem evropskih narodov. Prim. Victor Girmounsky: *Les courants littéraires en tant que phénomènes internationaux*. V: Nikola Banašević (ur.), *Actes du Ve Congrès de l'Association Internationale de Littérature comparée / Proceedings of the Vth Congress of the International Comparative Literature Association*. Belgrade 1967 (Université de Belgrade; Amsterdam: Swets & Zeitlinger, 1969), 3–21.

- 7 Henry Gifford: *Comparative Literature* (London: Routledge & Kegan Paul; New York: Humanities Press, 1969), 30: »No single literature stands complete.«
- 8 Friedrich Schlegel: *Über die Sprache und Weisheit der Inder* [1808]. V: F. Sch., *Kritische Ausgabe seiner Werke* 8 (Paderborn – München – Wien: Verlag Ferdinand Schöningh; Zürich: Thomas-Verlag, 1975), 105–433 (tukaj 314).
- 9 Horst Albert Glaser: *Über den Zusammenhang der deutschen Literatur mit der europäischen oder: Plädoyer für eine europäische Literaturwissenschaft*. *Comparatistica* 2/1990, 126–136 (tukaj 314).

dobi zlahka prepoznati temeljno ogrodje še dandanes aktualne Schleglove misli. Te variacije in tudi drugih na to schleglovsko temo ne bi navajali, če tako gledanje na evropsko literarno dogajanje ne bi takó odlično izražalo komparativističnega razumevanja mednarodnih literarnih pojavov. To pa seveda pomeni, da je že Schleglov izvorni domislek ukrojen eminentno primerjalnoliterarnozgodovinsko, čeprav je nastal – in to lahko ugotavljamo z neznanskim navdušenjem, če že ne z globokim občudovanjem – v času, ko primerjalne književnosti kot posebne discipline literarne vede preprosto še ni bilo, ko primerjalna književnost ne po ustanovah, ne po raziskavah, ne po imenu še ni obstajala. Ne gre torej za nikakršno presenečenje, če je Ferdinand Brunetiére l. 1900 na prvem kornparativističnem znanstvenem shodu, sklicanem v okviru mednarodnega kongresa za primerjalno zgodovino v Parizu, v svojem otvoritvenem predavanju, pomenljivo naslovljenem *La littérature européenne (Evropska literatura)*, ponudil raziskovanje schleglovsko razumljenih odnosov in vplivov med modernimi evropskimi literaturami od renesanse dalje kot eno izmed temeljnih znanstvenih nalog primerjalne književnosti. Tudi Brunetiére je potemtakem evropsko literaturo, ki je bila zanj tisti trenutek edino realna, saj se mu je zdel poseg v zunajevropske literature tedaj še tvegan, razumel kot organsko celoto, ki jo konstituira enotnost v različnosti. Če iz množice komparativistov 20. stol. navedemo vsaj Antona Ocvirka, ki je l. 1936 zapisal, da so predvsem evropske literature »bolj ali manj vzročno med seboj povezani člani, ki pa tvorijo skupno organsko celoto«,¹⁰ odmeva tudi v tej misli daljna Schleglova predstava o tej entiteti.

Seveda pa je na evropsko literaturo možen tudi drugačen, ožji pogled, ki je Schleglovemu panoramsko-dinamičnemu diametralno nasproten. Če ostanemo pri podobi o okrasnem izdelku, nam je na voljo, da se po njem premikamo skozi različne zavoje in figure le vzdolž posamezne niti, ne da bi se zanimali za fascinantni preplet celinske ornamentike. Se pravi, da proučujemo in interpretiramo zgolj eno izmed evropskih literatur, ki jo želimo po temah, idejah in formah razumeti iz nje same; dojeti hočemo osamljeno nit, od drugih odločeno iz živopisne celote evropske vezenine, ki se tako bohotno ponuja literarnozgodovinskemu raziskovalcu. Najbrž nam bo vsakdo pritrdil, da bo slika o tej literaturi, izolirani od drugih, nujno nepopolna, osiromašena in nezanesljiva. Ali določneje: posamezna nit, iztrgana iz celotne vezenine, nacionalna literatura, izpuljena iz evropskega konteksta, je in ostaja le bolj ali manj nerazumljen delček mnogo razkošnejše celote.

Sicer pa – tako je govoril že Schlegel.

10 Anton Ocvirk: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 12. Historični odsek 4 (Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936), 44.

Kar smo pravkar skicirali, ostajajoč znotraj razpredene podobe o pisani vezenini, je seveda običajen pogled vsake nacionalne literarne vede, ki se pač ukvarja s svojo, se pravi posamezno nacionalno literaturo. V nasprotju s specifičnim zanimanjem primerjalne književnosti, ki je usmerjena v raziskovanje tega, kar je literaturam ob vseh različnostih skupnega, se nacionalna literarna veda posveča njihovim posebnostim in značilnostim. To, s čimer namreč nacionalna literarna veda dokazuje svojo upravičenost in utemeljuje svoje početje, konec koncev pa tudi svoj obstoj, je predvsem posebni jezik, ki je seveda značilen za posamezno nacionalno literaturo.¹¹

Presenetljivo pa je, da se prav glede tega, očitno najpomembnejšega elementa, ki determinira nacionalno literaturo, oglašajo dvomi o tem, da bi posebni jezik mogel načelno konstituirati bistvo kake nacionalne literature. Sicer so vsi prepričani, da se literature med seboj razlikujejo, konec koncev koreninijo pogosto v različnih kulturnih tradicijah, vendar je mogoče prebrati opozorilo,¹² kako nastajajo te razlike prej zaradi tega, ker so imele posamezne dežele/države pač različne zgodovinske razvoje, kakor pa zavoljo posebne narave kakega jezika. Kar zadeva temeljno vlogo jezika pri konstituiranju nacionalne literature, je podobnega mnenja estonski literarni zgodovinar Naftoli Bassel,¹³ ki opredeljuje nacionalno literaturo kot poseben sistem, določen z osmimi značilnostmi. Paradokсно in pomenljivo je, da uvršča avtor nacionalni jezik (kot temeljni medij njenega obstoja) šele na drugo mesto, na prvo pa postavlja organsko povezanost nacionalne literature z zgodovinsko usodo njene etnične skupine, se pravi, da je ta zanj očitno pomembnejša lastnost kakor sam jezik.

Ne glede na morebitno upravičenost teh dvomov se s posamezno literaturo, ki je nastala kot narodova simbolna dobrina in je napisana v posebnem jeziku, ukvarja nacionalna literarna veda. Vztrajanje zgolj pri eni izmed literatur pa je ne nazadnje izrazito šolskopolično vprašanje, saj je tesno povezano z izobraževalnim sistemom, ki povsod temelji, kakor je splošno znano, na tradicionalni razdelitvi filoloških strok, izvirajoči še iz časov, ko so v Evropi nastajale nacionalne države. In ker obstajajo potrebe po šolanju učiteljev za posamezne jezikovne predmete, je študij na univerzi

11 Parafrazirali smo znano Rüdigerjevo krilatico, ki se glasi: »Jeziki razcepljajo literaturo v literature; literarne forme združujejo literature v literaturo.« Prim. Horst Rüdiger: Grenzen und Aufgaben der Vergleichenden Literaturwissenschaft. Eine Einführung. V: H. R. (ur.), *Zur Theorie der Vergleichenden Literaturwissenschaft. Komparatistische Studien*. Beihefte zu »arcadia« 1 (Berlin – New York: de Gruyter, 1971), 1–14 (tukaj 7).

12 Glaser, prav tam 135 (gl. op. 9)

13 Naftoli Bassel: National Literature and Interliterary System. *Poetics Today* 12/1991, 773–779.

organiziran tako, da pač posamezne nacionalne filologije, npr. slovenistika, anglistika, germanistika, francistika, izšolajo učitelje za poučevanje slovenščine, angleščine, nemščine, francoščine, medtem ko slovenistična, anglistična, germanistična, francistična literarna veda raziskujejo slovensko, angleško, nemško, francosko literaturo.

Ob takem stanju se samoumevno postavlja vprašanje, ali bodo tudi v prihodnji Evropski zvezi na visokih in srednjih šolah v posameznih državah še naprej vztrajno poučevali ločeno slovensko, angleško, nemško, francosko literaturo, kakor da ne bi obstajala še kaka druga in kakor da bi mogli razumeti eno, ne da bi poznali druge. Slišati je glasove, da je sedaj, ko se na naši celini na pragu novega tisočletja spreminjajo gospodarsko-politične razmere, napočil trenutek, da se spodkoplje uveljavljeni način posredovanja literarnega izročila, ki ga goji tradicionalni sistem nacionalnih filologij. In ker te, kakor vemo, obstajajo predvsem zavoljo potrebe po šolanju učiteljev teh predmetov, bi se to seveda lahko spremenilo le tedaj, če bi nastale nove zahteve po učiteljih, katerih tradicionalno enoliterarno obzorje bi bilo prepričljivo vseevropsko razširjeno. In primerjalna književnost, ki je raziskovalno očarana in spodbujena od živopisne figurativnosti evropske vezenine, ki upošteva dejansko medsebojno povezanost oz. sovisnost različnih literatur ter mnogovrstne zveze med literaturo in drugimi umetnostmi in vednostmi, bi lahko s svojo posebno odprtostjo do sveta bila eden izmed dejavnikov, tista disciplina, ki bi pomagala modificirati študij literature, razdeljen po jezikovnih oddelkih na univerzah. Ponuja se npr. možnost, da bi študenti slovenske ali angleške ali nemške ali francoske literature študirali še primerjalno književnost – in če bi bilo potrebno, deloma tudi na račun študija tiste nacionalne literature. Kajti če hoče kdo razumeti in vrednotiti npr. pisemski roman v 18. stol., realistični roman v 19. stol. in modernistični roman v 20. stol., nikakor ni dovolj, da pozna ustrezna romanopisna besedila tega žanra oz. te smeri v eni literaturi, ampak se mora lotiti tudi poglavitnih del vsaj nekaterih drugih literatur. Se pravi, v večji meri kakor doslej bi bilo treba upoštevati vsaj nerazdružljivo povezanost različnih evropskih literatur.

Dovolj razlogov imamo, da se lahko z vso pravico strinjamo s prepričanjem, kako se bo vsako nacionalno omejevanje v svetu, ki se z naravoslovjem, tehniko, prometom, gospodarstvom, denarništvom in politiko ne prestando tako močno krči, da je mogoče marsikaj čedalje bolj razumeti le še globalno, v vedno večji meri nujno občutilo kot ravnanje, ki ni v skladu z dobo in razmerami. Torej je pričakovati, da bo v času utrjevanja znotraj-evropskih razmerij in različnih preoblikovanj, ko dobiva tudi vloga nacionalne države razne modifikacije, prišlo do sprememb še v odnosu do obeh

paradigem literarne vede. Nikakršna skrivnost namreč ni, da nacionalna ogroženost vselej preveličuje nacionalno funkcijo nacionalne filologije, ki je zaradi tega politično instrumentalizirana, medtem ko relativno stabilna nacionalna okolja podpirajo oz. pospešujejo komparativistične dejavnosti. Zato je upravičeno pričakovati, da bo primerjalni književnosti zavljo njene kozmoliterarno usmerjene vloge pri raznovrstnem evropskem povezovanju v prihodnosti pomen še naraščal, saj brez te vede, ki raziskuje literarne procese ne samo z diahroničnimi/vertikalnimi, ampak tudi s sinhroničnimi/horizontalnimi primerjavami, kakor pravi Remak, posamezni stebri niso povezani in nimajo strehe.¹⁴ Ne smemo pa pozabiti, da ima primerjalna književnost, ki se ukvarja z literarnim ostrešenjem evropske hiše, seveda tudi bogato kozmopolitsko tradicijo zunaj literarnoznanstvene dejavnosti, saj je bila že kot mlada akademska disciplina zavezana evropskemu idealu sporazumevanja med narodi, tako da jo povezujejo celo z ustanovitvijo Društva narodov po prvi svetovni vojni.¹⁵

Že iz naslova, v katerem med dvema kriloma literarne vede ni postavljen ločno rabljeni veznik *ali*, temveč vezalno rabljeni veznik *in*, ki pove, da med njima vlada spravljivo in povezujoče soobstajanje, je jasno razvideti sporočilo, da nikakor ne dvomimo o potrebi po nacionalni literarni vedi, saj je povsem gotovo, da je ta slejkoprej ne le potrebna, temveč celo nujna. Vendar je treba resnici na ljubo poudariti, kako tudi raziskovalce posamezne literature, ki pač nikoli ni statična, izključno nacionalna in popolnoma izolirana, njihov predmet pogosto sili k temu, da ne morejo vselej vztrajati samo pri svoji literaturi; zato se morajo občasno razgledovati po drugih literaturah, da potemtakem prestopajo nacionalni okvir in ravnajo na neki način primerjalnoliterarnozgodovinsko. Nič čudnega torej, če se je v znanstveni publicistiki uveljavila misel o t. i. »neogibnosti komparativistike«.¹⁶

14 Henry H. H. Remak: The Situation of Comparative Literature in the Universities. *Colloquium Helveticum* 1/1985, 7–15 (tukaj 8).

15 Prim. Manfred S. Fischer, *Nationale Images als Gegenstand Vergleichender Literaturgeschichte: Untersuchungen zur Entstehung der komparatistischen Imagologie*. Aachener Beiträge zur Komparatistik 8 (Bonn: Grundmann, 1981), 137.

16 Ulrich Schulz-Buschhaus: Die Unvermeidlichkeit der Komparatistik. Zum Verhältnis von einzelsprachlichen Literaturen und Vergleichender Literaturwissenschaft. *Arcadia* 14/1979, 223–236.